

УДК [069-026.9]-043.86:373«312»(В. О. Сухомлинський)

Ідеї Василя Сухомлинського у розбудові музейного середовища сучасної школи

Василина ХАЙРУЛІНА,

член-кореспондент НАПН України, доктор філософії,
заслужений працівник освіти України

У контексті реалізації ідей Нової української школи звернімося до питання музею як простору набуття емоційних та соціальних компетентностей. Вважаємо: музей – це осередок мудрості, який дасть змогу дитині знайти відповіді на різні її життєві запитання. З огляду на це, потрібно створити умови, щоб ці питання прозвучали. Якщо керівник музею стане для дітей учителем-фасилітатором, супроводжуючи учня, зважаючи на його природні можливості, то учень обов'язково виявить здібності, набуде необхідних компетенцій. Як стверджував В. О. Сухомлинський, «сфера духовного життя людини – це розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів у процесі активної діяльності» [Сухомлинський В. О. / Вибр. твори: у 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 212].

Головна мета освіти – допомогти дитині пізнати довкілля, сформувати в неї уявлення про світ природи і людей. Тобто кожен учитель засобами свого предмета має озброїти дитину знаннями, які допоможуть їй орієнтуватися в житті. Причому, не просто транслятувати учню на уроці якусь суму знань, а сформувати у нього цілісне уявлення про навколишній світ. Не менш важливо, щоб він і себе відчув у цьому світі. Саме на це спрямована діяльність музею В. О. Сухомлинського, який створено в Українському колежі. У ньому синтезується все те важливе і значуще, що є основою освіти і виховання в освітньому закладі. Колектив сприймає музей як живий організм – зі своїм характером і правилами життя. Тут панує музейна педагогіка.

У Музеї В. О. Сухомлинського відвідувачам відразу впадає в око галерея портретів. У центрі – Василь Сухомлинський, зліва – Костянтин Ушинський і Антон Макаренко, праворуч – портрети Софії Русової і Януша Корчак. Костянтин Ушинський, Софія Русова і Антон Макаренко найтісніше пов'язані з Україною. Януш Корчак – поляк, але він із цієї самої когорти видатних педагогів, попередників Василя Сухомлинського. Вони не були знайомі один з одним, але поєднані великою любов'ю до дітей. Це люди високої моралі і честі.

Педагоги писали фоліанти для дітей і дорослих, складали казки і долучали до цього дітей. Щоб стисло і яскраво розповісти колежанам та гостям музею про цих світочів педагогіки, було вирішено створити свою, оригінальну енциклопедію «Життя видатних педагогів». Кожному присвятили відповідну сторінку. Всі есе озвучують юні екскурсоводи

в супроводі музики, яку за життя могли чути згадані герої. У такий спосіб допомагаємо дітям інтегрувати здобуті з різних джерел знання. Відтворимо ці розповіді.

Костянтин Ушинський народився в Україні, на Чернігівщині, 1824 року. Ще жив і творив великий швейцарський педагог Песталоцці, а знаному в майбутньому хірургу і діячеві народної освіти України Миколі Пирогову тоді було лише 13. Люди, яким відомі ці імена і події, тепер легко уявлятимуть епоху життя Костянтина Ушинського. Його називали вчителем учителів. Саме він сказав: **перш ніж вчити дітей вчитися, необхідно навчитися вчити**. Перші підручники К. Ушинського – для початкової школи: «Дитячий світ» і «Рідне слово». Короткі захоплюючі розповіді та казки повинні були допомогти дитині пізнавати світ, вчитися ставити запитання, зіставляти, одним словом, мислити. К. Ушинський стверджував: основа навчання – рідна мова. Для того часу ця думка була прогресивною, а його підручники – дуже цікавими. Не втрачає актуальності і теза К. Ушинського про те, що успіх навчання та виховання дитини багато в чому залежить від особистості вчителя. До останніх років він працював над «Педагогічної антропологією». Пішов із життя неповних 47 років, похований у Києві, на території Видубицького монастиря. Було це в 1871-му, цього самого року Софії Русовій виповнилося 15.

Народжена в Україні, в Чернігівській губернії, напівшведка, напівфранцузька за походженням, вона отримала прекрасну домашню освіту. Володіла кількома мовами, багато читала, грала на фортепіано. З 15 років Софія Русова (тоді її прізвище було

Ліндфорс) залишилася сиротою. Щоб якось прогледувати себе, вирішує відкрити в Києві перший приватний дитячий садок. Пропонує себе як керівника. І трапляється неймовірне (унікальний випадок в історії педагогіки!) – офіційні чини довіряють 15-річній дівчинці керувати новим дошкільним закладом. Отже, не будучи ознайомленою з ідеями К. Ушинського, Русова продовжила його справу. У дитячий садок до неї приводить своїх дітей відомий український діяч літератури і театру Михайло Старицький. Завдяки дружбі з родиною Старицьких, С. Русова знайомиться з представниками української інтелігенції, зокрема композитором Миколою Лисенком, філософом і педагогом Михайлом Драгомановим. Невдовзі Софія виходить заміж за Олександра Русова. Трохи пізніше вона напише: «Це він пробудив у мені ту любов до українського народу, яка ніколи не покидала моє серце». Уже тоді Софія Русова відчувала, що всю себе віддасть країні, яка стала її батьківщиною. Все своє довге життя вона присвятила педагогіці, багато зробила для розбудови національної системи освіти України.

Є в нашій «Енциклопедії» про видатних педагогів сторінка, присвячена великому Янушу Корчаку. Василь Сухомлинський прочитав твори Корчака польською мовою, оскільки перекладів російською та українською ще не було. Його вразив громадянський подвиг Корчака. Під час Другої світової війни разом із дітьми з Варшавського будинку сиріт, який він очолював, Януш Корчак загинув у газовій камері польського міста Треблінки. Йому, лікарю, загартувані пропонували залишитися в Варшаві, але Корчак відмовився. Врятувати цих дітей він не міг, але не міг і полишити їх у страшну годину. Так і пішов із життя разом зі своїми вихованцями.

«Життя Януша Корчака, його подвиг – для мене натхнення, – писав В. О. Сухомлинський. – Я розумів: щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце». І ще одне відкриття зробив Василь Олександрович, прочитавши книги

Корчака. Його вразила тоді думка педагога і лікаря про те, що дитину, покалічену бідністю, війною, сирітством, можна лікувати казкою. І він веде своїх маленьких вихованців, які пережили горе окупації, до лісу, на берег річки, і там розповідає казки про добро, яке перемагає зло, про справедливість, про красу світу.

Ось так об'єднують у часі і просторі видатних педагогів, чий портрети прикрашають Музей В. О. Сухомлинського Українського колежу. Сподіваємося, що такі інтегровані уроки допомагають учням цілісно сприймати світ у всіх його складнощах і суперечностях. Діти бачать фарби, чують музику. А це означає, що новий матеріал підсилюється ще й почуттями, переживаннями. Упродовж 21 року тут побувало понад 945 тис. учнів і батьків, студентів педагогічних університетів, учителів, керівників шкіл та науковців не лише України, а й близького та далекого зарубіжжя – Індії, Китаю, Австралії, Франції, Швеції та ін. Ми говорили з ними про педагогіку добротворення великого Вчителя, про його дивовижне вміння звертатися до серця й душі дитини – не лише до розуму!, – викликаючи в неї бажання пізнавати й набувати вмінь. У музеї ознайомлювали учнів з історією розвитку сучасної педагогічної думки, вчили аналізувати події, інтегрувати знання, одержані з різних джерел. Адже, як зазначав В. О. Сухомлинський: «У школі дитина, підліток, юнак не тільки набувають знань, у школі вони живуть» [там само, т. 1, с. 541, с. 161].

За В. Сухомлинським, дуже важливо навчати дитину бачити в красі світу, що її оточує, духовне багатство, доброту, сердечність і створювати на основі цього прекрасне в самій собі. Місію вчителя В. Сухомлинський убачав у вивченні кожної дитини, щоб помітити в ній «золоту жилку», від якої «починається розвиток індивідуальності». Учень ще в школі може досягти суттєвих успіхів, якщо допомоги йому відчутти свої природні задатки. «Пізнай самого себе» – ці слова було викарбовано на Дельфійському храмі

в Давній Греції. Минули тисячоліття, але виконувати цей заповіт і сьогодні досить непросто. Втім, пізнаючи себе, людина вдосконалюється, а, відповідно, здатна сягнути вершин у своєму розвитку.

Актуальними і нині є ідеї В. О. Сухомлинського про те, що «Життєва практика складна і багатогранна, і поведінка людини в кожному окремому випадку залежить від того, як глибоко проникає вона в суть явищ навколишнього життя» [там само, т. 2, с. 142].

Великий педагог стверджував: «Моральний ідеал, що являє собою сутність програми виховання, – це гармонійна єдність переконань і життєвої практики» [там само, т. 4, с. 531].

Різні форми роботи – екскурсії про життєвий шлях В. О. Сухомлинського, музейні уроки, уроки філософствування, майстер-класи, круглі столи, спілкування допитливих, презентації проектної діяльності, конкурси знавців казок В. О. Сухомлинського та малюнків до казок Василя Олександровича – сприяли у набутті соціальних компетенцій учнів.

Досвід засвідчив, що найкращим екскурсоводом є той, хто реалізовує власні здібності у позаурочній діяльності. Учень-актор вражає аудиторію образністю, екскурсовод-художник дивує здатністю говорити та зображувати образи одночасно, поліглот викликає повагу, коли проводить екскурсію різними мовами, музикант підсилює емоційний стан присутніх прекрасним звучанням голосу або музично-го інструменту.

Талановиті, активні діти і на уроці виявляють себе лідерами, але завдання музейної практики, на нашу думку, виявити таких дітей завдяки можливості педагога – керівника музею працювати з малими групами індивідуально. У практиці нашого музею такою дитиною була Олександра Казак, дуже симпатична, тиха, скромна юна художниця. За допомогою художньої діяльності вона реалізовувала ідеї В. О. Сухомлинського та творчо проводила майстер-класи у музеї з дітьми початкових класів та з учнями основної школи. Зазвичай, дітям сором'язливим, тихим, дуже важко дається побороти себе та стати перед аудиторією. За спостереженням В. Сухомлинського, малюнок допомагав стати сміливішим, а «малювання збагачувало мову дітей» [там само, т. 3, с. 55]. Саша, малюючи, допомагала заглибитися слухачеві у дивовижний простір казок Василя Олександровича.

З 2009 року в музеї започатковано «Вернісаж однієї картини». Щомісяця – новий шедевр живопису (репродукції картин І. Репіна, В. Васнецова, М. Врубеля, І. Айвазовського, А. Куїнджі...). Ми запрошували дітей до незвичайного світу уявлень художника, пропонували їм «прожити» в незнайомій атмосфері іншої епохи, інших традицій, аби зрозуміли вони і епоху, і характери та поведінку героїв картин з їхнім складним духовним світом, відчували ритми того часу. І саме тут, у музеї проводилися уроки: історії і літератури, фізики і математики, етики, образотворчого

мистецтва. Мета – показати засобами різних предметів цілісність навколишнього світу й місце людини в ньому, створити образне уявлення тем, які вивчають на кожному з означених уроків. До речі, ідея про цілісність наукових знань, взаємодію всіх наук – важлива в педагогічній концепції В. О. Сухомлинського.

На таких зустрічах із мистецтвом перед учнями постає світ людей з непростими стосунками, численними проблемами. Діти осмислювали дії законів аеродинаміки та гравітації, у середині живописного твору визначали просторові математичні фігури, знаходили золотий переріз. Акцент – на тих знаннях, що учні вже отримали й продовжують отримувати. Наше завдання – допомогти використувати набуті знання, тоді вони й відчують задоволення від самостійно осмислених закономірностей, асоціативних зв'язків. Діти аналізують, зіставляють, уявляють, фантазують, – працює думка, вдосконалюється вміння мислити. Водночас звучить музика, навчальний матеріал олюднюється не лише кольорами, а й звуками, отже, почуттями й переживаннями самої дитини, зважаючи на що краще засвоюється.

Чи кожен учитель здатний проводити учням такі незвичайні уроки? Чи готовий він витратити сили на пошуки такого матеріалу? Водночас, чи володіє він знаннями споріднених предметів, чи цікавиться живописом, класичною музикою, чи здатний філософські осмислити проблему, не зводячи розповідь до рамок, виставлених у музеї картин? Учитель має імпровізувати. Це його бачення уроку. Учні дізнаються про життя й творче становлення художника, поринають у сюжет картини. Для них тут все несподівано. Урок – наче театральне дійство, вистава, в якій всі вони беруть участь. Точність інтонацій учителя, відчуження часу. Діти ставлять цікаві запитання, часто з допомогою вчителя на них відповідають. Вони вчаться систематизувати одержану інформацію, пов'язувати її з сюжетом запропонованої картини. Водночас розуміють, що майстер пензля мусить володіти знаннями з історії, фізики, хімії, математики. Ці уроки, без сумніву, збагачують не лише учня, а й вчителя. Деякі мізансцени уроків у музейному просторі, якщо перенести їх до класу, дають змогу урізноманітнити звичну партитуру спілкування. Мета вчителя – допомогти дитині відчути багатогранність світу, шукати й знаходити світ навколо себе й у собі. Це суттєво для музейної педагогіки. Вершиною, звісно, є усвідомлення особистої відповідальності за все, що відбувається навколо.

Уміння мислити, творити та комунікувати дає можливість реалізовувати свої знання, набуті вміння успішної особистості.

Практику застосування означених ідей інтеграції знань під час форм роботи в картинній галереї шедеврів образотворчого мистецтва описано як досвід музейної педагогіки у нашій книзі «Я неповторний світ вивчаю» (2012).

Перлинкою музейної практики є створення підґрунтя для цікавих досліджень. Поділяємо ідеї В. О. Сухомлинського про те, що «Дух дослідження, допитливості і жадоба знань – ось що пробуджує в дітей інтерес до праці» [там само, т. 3, с. 126]. Діти із задоволенням досліджували та презентували теми з історії міста, Микільської слобідки, життя меценатів та інші теми.

Водночас Василь Олександрович наголошував: «Мудрість влади педагога – це насамперед його безмежна влада все розуміти» [там само, т. 3, с. 641].

Чи є педагог, здатний бути мудрим та вміти розуміти свого учня?! Як підготувати такого вчителя? Саме ми, досвідчені сухомлинці, маємо переконати, що творча спадщина В. О. Сухомлинського сучасна, доцільна, необхідна Новій українській школі, а традиційну педагогіку необхідно осучаснювати, доповнювати, наповнювати педагогікою добротворення, проектною педагогікою.

Актуальне завдання сучасних освітян – наповнити освітній простір педагогікою добротворення: розворушити того, хто ще «спить», допомогти тому, хто хоче змін, вчити, сприяти, спонукати, активізувати, плекати мислячу особистість, починаючи з перших кроків дитини у дитячому садку, учня в школі, студента у вищому навчальному закладі, в тому числі і в Інститутах післядипломної педагогічної освіти, навчити вчителів проектній діяльності, організації простору добротворення. Той, хто прагне плекати молоде покоління, має бути переконаним, що шлях самостійної практики це єдиний шлях навчання, а освітній проект – філософія дії, результату і досягнення. Проект, який дитина сама задумала та виконала на ґрунті власного досвіду, – це найкращий терен, на якому розвивається зусилля дитини – розумове та вольове. Це спрямовує дитину на шлях свідомої і планомірної діяльності, як стверджувала Софія Русова. Кожен урок має спонукати до дії. Навчити вчитуватися в текст, відчувати його, міркувати, пояснювати, доводити, досліджувати, робити власні відкриття та висновки, спостерігати за навколишнім світом, пізнавати себе в цьому світі і найголовніше – вчити ДУМАТИ! Яка цікава ера може відкритися нині освітянам за умов, що кожен, хто обрав тернистий шлях учителя усвідомить необхідність змінюватися і змінювати шкільне життя. Разом із учителями негайно, однак, виважено, продумано і планомірно, мають змінюватися педагогічні університети, їхні професори та викладачі, щоб «розірвати» давно замкнене коло: до університету приходять ненавчені діяти, проектувати, думати, випускники шкіл, а студентам начитують лекції, не приділяючи достатньо уваги, як ті знання перетворити на корисну діяльність, як навчити улюбленого предмета, як практично зробити нудне цікавим, доступним, необхідним для життя. Надалі молодий спеціаліст, ненавчений організувати діяльність учнів, приходить у школу. Хіба така школа – храм науки?

На наше переконання, в реалізації ідей Нової української школи маємо спиратися і на сучасні науково обґрунтовані педагогічні новації, і на напрацювання корифеїв української педагогічної думки, зокрема спадщину В. О. Сухомлинського.

Анотації

Василина ХАЙРУЛІНА

Ідеї Василя Сухомлинського у розбудові музейного середовища сучасної школи

У статті йдеться про досвід створення музейного середовища в Українському коледжі імені В. О. Сухомлинського. Розглянуто сутність новітніх та традиційних форм роботи: музейні уроки, уроки філософування, майстер-класи, круглі столи, спілкування допитливих, презентації проектної діяльності, конкурси знавців казок В. О. Сухомлинського та малюнків до казок Василя Олександровича. Обґрунтовано актуальність ідей В. О. Сухомлинського для розвитку музейної педагогіки.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, музейна педагогіка, педагогіка добротворення, інтегровані уроки, Нова українська школа.

Василина ХАЙРУЛІНА

Ідеї Василя Сухомлинського в розвитку музейного середовища сучасної школи

В статті говориться про досвід створення музейного середовища в Українському коледжі імені В. А. Сухомлинського. Розглянуто сутність новітніх та традиційних форм роботи: музейні уроки, уроки філософування, майстер-класи, круглі столи, обговорення любознателів, презентації проектної діяльності, конкурси знавців казок В. А. Сухомлинського та малюнків до казок Василя Олександровича. Обґрунтовано актуальність ідей В. А. Сухомлинського для розвитку музейної педагогіки.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, музейная педагогіка, педагогіка благодійності, інтегровані уроки, Новая украинская школа.

Vasylyna HAYRULINA

Vasyl Sukhomlynsky's Ideas in Building the Museum Environment of a Modern School

The article is about the experience of creating a museum environment in the Ukrainian college named after V. O. Sukhomlynsky. The essence of modern and traditional forms of work is considered: museum lessons, lessons of philosophizing, master classes, round tables, curious communication, presentation of project activities, contests of connoisseurs of fairy tales V. O. Sukhomlynsky and drawings to Vasiliy Alexandrovich fairy tales. The relevance of the idea of V. O. Sukhomlynsky for the development of museum pedagogy is substantiated.

Keywords: V. O. Sukhomlynsky, museum pedagogy, pedagogy of virtuosity, integrated lessons, New Ukrainian school.